

GEOPOLITIKAI FOLYAMATOK ÉS TÉRKÉPZETEK KÖZÉP-EURÓPÁBAN: ÁLLAMOK, HATÁROK, INTEGRÁCIÓ ÉS TERÜLETI FEJLŐDÉS

OTKA szakmai zárójelentés
2020. szeptember 1. – 2023. december 31.

A projekt fő adatai

Vezető kutató: Hajdú Zoltán

NKFIH-azonosító: K 134903

Kutatást befogadó intézmény: KRTK Regionális Kutatások Intézete

Résztvevők: Bajor Tibor, Bakó Tamás, Balogh Péter, Egyed Ildikó, Faragó László, Gál Zoltán, Grünhut Zoltán, Hardi Tamás, Józsa Viktória, Nagy Dávid, Nagy Imre, Németh Ádám, Pámer Zoltán, Rácz Szilárd, Reményi Péter, James Wesley Scott, Szijártó Anna Mária, Varjú Viktor.

A kutatás outputjai (összegzés)

A vállalásokat minden tekintetben sikerült teljesíteni, illetve meghaladni. A kutatás eredményeit összesen 57 tudományos közleményben¹ tettük, illetve tesszük közzé:

- 1 tematikus szakfolyóiratszám (D1-es, vezető nemzetközi lapban);
- 2 monográfia (magyar nyelven);
- 36 folyóiratközlemény (ebből 22 idegen nyelven);
- 14 könyvfejezet (ebből 10 idegen nyelven);
- 3 külföldi konferenciaközlemény;
- 2 PhD-disszertáció;
- 120 konferenciaelőadás (ebből 58 angol nyelven);
- 14 saját szervezésű szekcióülés (ebből 4 angol nyelven).

¹ A kutatócsoport minden igyekezete ellenére hat nívós publikációra nem került fel semmilyen köszönetnyilvánítás (érintett kiadványokban a munkahelyeken kívül semmilyen más információk nem jelentek meg, így se az NKFIH, se más szervezet). Ugyanakkor a közlemények témája a kutatáshoz, a projektben vállalt feladathoz kötődik, a PhD benyújtása pedig a csatlakozó kutató feladataként került meghatározásra. Ezeket töröltük a közleményjegyzékből, ugyanakkor fontosnak tartjuk legalább egy lábjegyzetben felsorolni:

Hajdú Zoltán – Rácz Szilárd (2020): Államhatár-politikák az Európai Unióban és Magyarországon a globális koronavírus-válság kezdeti időszakában, *Tér és Társadalom* 34 : 2 pp. 202-210.

Hajdú Zoltán (2021): Hungary, In: Marti-Henneberg, J (szerk.) *European Regions, 1870–2020: A Geographic and Historical Insight into the Process of European Integration*. Cham: Springer. pp. 229-246.

Nagy Dávid (2023): A Duna Régió Stratégia. A Duna szerepe a teherszállításban. Pécs: PTE Földtudományok Doktori Iskola, 146 p. (doktori disszertáció).

Ocskay Gyula – Jaschitz Mátyás – Scott James (2021): Borderland formation processes: Cross-border urban functional cooperation along the Slovak–Hungarian border, In: Medeiros, Eduardo (szerk.) *Border Cities and Territorial Development*. Abingdon, New York: Routledge. pp. 171-189.

Scott James Wesley (2021): Beyond the border fence: The emergence of Hungary's contemporary bordering regime, In: Bissonnette, Andréanne; Vallet, Élisabeth Borders and Border Walls (Eds.): *In-security, Symbolism, Vulnerabilities*. Abingdon, New York: Routledge. pp. 117-133.

Scott, James Wesley (2022): Hungarian Border Research as a reflection of European integration and regional transformation, *Tér és Társadalom* 36 : 3 pp. 28-46.

Az OTKA projektben közreműködő kutatók szinte mindegyike, a támogatás feltüntetésével megjelent angol nyelvű tanulmányaikban a nemzetközi tudományos közösség számára is hozzáférhetővé tette a kutatás részletesebb eredményeit. A kutatócsoport csaknem minden tagja publikált magyar nyelvű tanulmányt is, a pályázat adatainak a feltüntetésével. A kutatási területünk kiterjedtsége miatt ezek részben mozaikosnak tűnhetnek, de valójában egy-egy részletkérdés mélyfűrés-szerű feldolgozását jelentik. A pályázatban részt vevő kutatók publikációs tevékenysége a csatolt közleményjegyzékben olvasható. Két PhD disszertáció sikeres védeése történt meg a kutatócsoport tagjai révén. Az összefoglalóban a nemzetközi és a kiemelkedő hazai aktivitást emeljük ki.

A terveknek megfelelő számban jelentek meg tanulmányok a Scopus rendszerben regisztrált szakfolyóiratokban (Eurasian Geography and Economics - D1; Nationalities Papers – D1; Journal of Borderlands Studies - Q1; Journal of Historical Geography - Q1; Frontiers in Sociology - Q1; Quality and Quantity - Q1; Deturope - Q3; Statisztikai Szemle - Q3; Területi Statisztika - Q3), továbbá nívós kiadó könyvsorozatában (pl. Routledge) és térségi folyóiratokban (Geografski pregled; Europa XXI; Wschodnioznawstwo).

A hazai tudományos lapokban is folyamatos volt az aktivitás, tudatosan minél több nívós, MTA-listás magyar nyelvű fórumot, és olvasott társtudományi közösséget megcélózva (Balkán Füzetek; Comitatus: Önkormányzati Szemle; Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek; Kárpát-haza Szemle; Mediterrán és Balkán Fórum; Scientia et Securitas; Tér és Társadalom; Tudásmenedzsment; Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok).

A kutatás tervezett fő outputja 1 db angol nyelvű monográfia vagy tematikus szakfolyóirat szám volt, amely biztosítja a kutatás külföldi megismerését, valamint a magyar és a közép-európai geopolitikai és határkutatások európai integrálódását. Ezt már a 3. évben sikerült teljesíteni, ráadásul egy 3,8 impakt faktorú, D1-es (Geography, Planning and Development) folyóiratban. A kutatócsoport az Eurasian Geography and Economics c. folyóirat 63. évf. 6. (tematikus) számában tette közzé eredményeit, a következő címmel: „Research Colloquium: Geopolitical Imaginaries of Regional Cooperation and National Identity: A Central European Perspective”.

A tematikus szám egy kutatási kollokviumot mutat be, amely a közép-európai geopolitikai térképzetek és az európai integrációs folyamatok közötti kapcsolatokat vizsgálja. Konkrétan azt, hogy a közép-európai geopolitikai képzetek (különösen a magyar és a lengyel) milyen módon járultak hozzá a regionális identitás, a regionális együttműködés és a geopolitikai orientációk régi és új kereteinek átformálásához.

1. On the (geo)political salience of geographical imaginations: a Central European perspective
2. Visegrád four political regionalism as a critical reflection of Europeanization: deciphering the “Illiberal Turn”
3. Clashing geopolitical self-images? The strange co-existence of Christian bulwark and Eurasianism (Turanism) in Hungary
4. The Carpathian Basin as a ‘Hungarian Neighbourhood’: Imaginative Geographies of Regional Cooperation and National Exceptionalism
5. Insecurity, incoherence, and imagined geographies in Central Europe

Az első négy írtást a kutatócsoport tagjai jegyzik. Az ötödik cikket Paul B. Richardson, az ABS (Association for Borderlands Studies), a legjelentősebb nemzetközi határkutató közösség elnöke írta.

A tematikus szám az eddigi visszajelzések szerint bekerült a térség „jegyzett szakirodalmi körébe”, feltehetően a jövőben szélesebb körben is hivatkozottabbá válik.

A kutatás fő szakmai eredményei

A pályázatban megfogalmazott fő cél az volt, hogy elemezzük a hidegháború végétől a Közép-Európát érintő integrációs és fragmentációs hatásokat.

A kutatás egész időszakát tekintve Közép-Európa (s benne a V4-ek, s egyes sajátos kérdéskörök) geopolitikai kérdéseit a leginkább átfogóan James W. Scott foglalta össze több publikációban. Közép-Európa országai a sikeres NATO és EU csatlakozások után a szervezeteken belüli folyamatokban – alapvetően belső törekvések eredményeként, akár egy-egy belső választás után – hangsúlyeltolódásokat hajtottak végre. A négy visegrádi ország belső folyamatai elvezettek az országok közötti nézeteltérések kialakulásához, majd a kutatás utolsó évében már azok kiéleződéséről beszélhetünk. Több tekintetben befagyott a visegrádi együttműködés, sőt nem csak publicisztikai szinten, de vezető politikusok is a megszűnéséről nyilatkoztak. A közép-európai országok egymás közötti belső határok funkcionálását a Covid-járvány hatására kialakuló határzárak, szigorított határellenőrzések zavarták meg.

Grünhut Zoltán az „Európa-probléma” sajátos szegmensét (kozmozopolitizmus) elemezte, európai, közép-európai dimenziókban. Azt kutatta, hogy az európai térképek, illetve azon belül kifejezetten a közép-európai térképek hátterében milyen kulturális mintázatok fedezhetők fel, valamint ezek a kontinens társadalmaira vetítve miféle hasonlóságokat és különbségeket rajzolnak ki. Európa társadalmait jelentős törésvonalak választják el egymástól a kulturális, azaz érték- és normaalapú percepciók és attitűdök tükrében. Ezek jellemző térbeli kivételése szerint Közép- és Kelet-Európa társadalmi inkább egységes mintázatot mutatnak, amely markánsan eltér a nyugat- és észak-európai, valamint kevésbé a dél-európai trendektől. Szembeötlő, hogy a kelet-európai új uniós tagállamokban markánsan jelen van a mássággal és az idegenekkel szembeni távolságtartás, a hagyományos társadalmi és nemi szerepekhez való ragaszkodás, az erős államhatalom iránti igény, a fennálló strukturális rend stabilitásának fontossága, illetve általában egyfajta anyagi és szimbolikus biztonságvágy. Mindezek miatt azt ugyan nem állíthatjuk, hogy e társadalmakban ne lenne szilárd kötődés Európához, az azonban kijelenthető, hogy ezen európai identifikáció nem valamiféle kulturális közeledés, szupranacionális társadalmi integráció által megalapozott, hanem sokkal inkább egy európai civilizációhoz kapcsolt nemzettudatból következik.

A kutatásainkat nagyban befolyásolta, hogy az Ukrajna elleni orosz invázió kezdetétől (2022. február 24-től) a NATO és az EU keleti külső határai mentén alapvető változások következtek be, különösen a lengyel–orosz és a lengyel–belorusz határokon. Az EU szankciók sorával válaszolt az orosz agresszióra, megszakított gazdasági, pénzügyi stb. kapcsolatokat, az energetikai (földgáz, olaj) kapcsolatok alakítását illetően már kibontakoztak érdekellentétek (az eltérő orosz kitétség miatt) a tagállamok között.

Az orosz–ukrán háború elhúzódása nagyarányú fegyverszállításokat generált a NATO és az EU részéről Ukrajna számára, s ez a folyamat ismét kiváltott különálláspontokat. E tekintetben Magyarország egyéni álláspontot képviselt.

A kutatás harmadik évében az orosz–ukrán konfliktus kapcsán már a harmadik világháborúról értekezett a nemzetközi sajtó, s a NATO – Oroszország háború lehetősége bekerült a nagypolitika szótárába is. Valójában kialakult egy veszélyes háborús pszichózis 2023-ban.

Az Ukrajnával közös lengyel, szlovák, magyar, román határszakaszokon az első alapvető változást a háborús menekültek milliós tömegeinek a megjelenése jelentette.

Balogh Péter angol nyelvű publikációkban és nemzetközi konferenciákon elemezte a térségünkben újrarendeződő geopolitikai folyamatokat, főleg a Magyarországon honos geopolitikai térfogalmak vizsgálata, melyek közül a következőket vette górcső alá: Kárpát-

medence, Visegrád, Közép-Európa, Kelet, és a Nyugat végvára. Megállapította, hogy ezen térképek az elmúlt években nagy hangsúlyt kaptak térségünk és főleg hazánk változó geopolitikai orientációit alátámasztandóan. Magyarország esetében különösen érdekes a hídfő fogalma, amely a Keletet és Nyugatot összekötő szerepfelfogást hivatott szolgálni. Bár a vizsgált koncepciók külpolitikai eredményei inkább részlegesek, belpolitikai hatásaik jelentősek voltak.

Balogh Péter a nehézségek ellenére helyszíni vizsgálatokat folytatott az ukrán–magyar határtérségben, amelyet az elmúlt években megromló bilaterális viszony motivált. Átfogó terepmunka során kiderült, hogy a két nép viszonya nem annyira romlott meg helyi, mint államközi szinten. Ugyanakkor a határvidéken is nőttek az ellentétek. Ennek fő okai egyrészt a kisebbséget megcélzó jelentős anyaországi támogatás, amely miatt nőttek a különbségek a két csoport között, másrészt pedig Oroszország háborúja Ukrajna ellen, amely miatt többen a kárpátaljai magyarokra is gyanúval – akár nemzetbiztonsági kockázatként – tekintenek.

Németh Ádám folyóiratcikke röviden áttekintette a népszámlálások történetét Magyarországon és a szomszédos országokban, abból a szempontból, hogy mikor és milyen indokkal módosították azok időpontjait. Kiemelt figyelmet szentelt a világjárvány hatásainak, amelyek 2021-ben komoly kihívás elé állították a nemzeti statisztikai hivatalokat.

A magyar nyelvű monográfiák közül kiemelést érdemel Hajdú Zoltán: Államosodási folyamatok a Kárpát-medencében a XX. században című, tudományos ismeretterjesztő monográfiája, amely az OTKA keretében végzett több éves kutatómunka összefoglalása, s nem csak a Kárpát-medencét érintette, hanem a szomszédsági területeket is. Az első két, bevezető fejezet a globális és az európai hosszú távú államosodási folyamatokba való „bepillantás”, amelyet a Kárpát-medence államföldrajzi képének történelmi változásai c. harmadik fejezet követ. Ezt külön-külön fejezetben, a világháborúk taglalta öt időszak követi: 4. Magyarország államtörténelmi forduló- és töréspontja (1918 ősze – 1920 nyara); 5. A balkanizálódás következményei a Kárpát-medencében, 1920–1937; 6. Magyarország a területi revíziós politika vagy az új szomszédsági és európai beilleszkedés válaszutján 1938-ig; 7. Országmegszűnések, országalapítások, országgyarapodások és a háború; 8. A II. világháborús vereségtrauma és hosszú távú következményei, 1944–1989/1990. Végül a 9. fejezet A hidegháborús vereség után (Új világrend, új európai struktúrák, új integrációs pályák) címmel mutatja be Magyarország politikai földrajzi helyzetének, szomszédsági környezetének átalakulását, az új euroatlanti integrációs pályát. Az információrobbanás ellenére ma sincs egységes, minden állam által elfogadott, pontos államszámunk Európában. Az államosodási kérdések a XXI. században is napirenden vannak mind Európában, mind az egész világon. A Typotex kiadásában 2023-ban megjelent kötet befejező részében a Szerző felsorolta a térség megoldatlan területi, határproblematikai csomópontjait: Ukrajna, Bosznia és Hercegovina, Koszovó. Az OTKA kutatásaink lezárultakor ezek a kérdések nem oldódtak meg, a beszámoló írásakor mindegyik egyre élesebb módon vetődik fel.

A csatlakozó kutatók közül Bajor Tibor: A záhonyi MÁV átrakókörszét történetileg változó helyzete és szerepe címmel írta meg a kutatás másik monográfiáját, amely a KRTK Regionális Kutatások Intézete kiadásában 2023 végén jelent meg. Bajor Tibor munkája már önmagában a címével is eltérő alapállású olvasót szólíthat meg. Záhony neve 1945 után szinte egybekapcsolódott a magyar–szovjet közlekedési, szállítási, polgári és katonai érintkezések megjelenítésével. Ez a kapcsolat a Szovjetunió megszűnése után teljesen új kihívásokkal szembesült. Záhony Magyarország, Románia, Szlovákia európai uniós csatlakozásával sok vonatkozásban új helyzetbe került. A közöttük lévő verseny és a munkamegosztás dilemmái napirendre kerültek az új feltételek között. Kína növekvő érdeklődése az Európával való vasúti összeköttetés bővítése okán Záhony ismét új dimenzióba került. A belső ukrán válságok, a

2014. évi orosz–ukrán konfliktus, de különösen Oroszország háborúja Ukrajna ellen 2022. február 24-től teljesen új helyzetet teremtett egész Európában, legfőképp a szomszédos, „frontországokban”. Menekültek százezrei lépték át a magyar–ukrán és magyar–román államhatárt, a mai fiatalabb generációk számára szinte elképzelhetetlen történetek játszódtak le mind a záhonyi közúti, mind pedig a vasúti határátkelőn.

A magyar nyelvű tanulmányok kivétel nélkül aktuális térségi folyamatok elemzésére koncentráltak, egészében véve szerteágazó tematikát érintve. A geoökonómiai folyamatok Magyarországon belüli összefüggéseit Józsa Viktória tekintette át. A megjelenés előtt álló cikk a hazai befektetésösztönzési rendszer, és azon belül kiemelten az egyedi kormánydöntés (EKD) alapján megítélhető vissza nem térítendő készpénz-támogatások átalakulását mutatja be hazánkban a rendszerváltástól napjainkig, kiemelt tekintettel a 2010 utáni időszakra. A hangsúlyt a fő területi, ágazati és szabályozási változásokra helyezi, mivel ezeknek a szempontoknak az eddigi kutatások kevés figyelmet szenteltek jelentős szakpolitikai relevanciájuk ellenére. Kutatási kérdései, hogy (1) lekövette-e a hazai befektetésösztönzési rendszer a fő globális tendenciákat, (2) a kettős dualitás csökkentéséhez hatékonyan hozzájárult-e, és (3) milyen jövőbeli irányok fogalmazhatók meg a közelmúlt és a jelen folyamatai alapján. A cikkben a legrelevánsabb adatok és szakirodalmi források elemzését követően – egyes esetekben azokat kiegészítve – egy sajátos szempontrendszerbe rendezve mutatja be a hazai EKD-rendszer átalakulásának szakaszait és az egyes szakaszok főbb jellemzőit, kiemelt figyelmet fordítva az elmúlt évtized folyamataira, majd összegző megállapításokat tesz és következtetéseket von le a jelen és a jövő kapcsán. A tanulmány fő újdonságtartalma az EKD-rendszer komplex, sajátos szempontrendszerű és a területiséget kiemelő elemzésében és az EKD-szakpolitika korszakolásában nevesíthető. A közelmúlt globális szintű, előre nem látott kihívásai (kiemelten az egészségügyi világtárvány és a szomszédunkban kialakult fegyveres konfliktus) és azok mai napig tartó hatásai (mint például az ellátási láncok akadozása, újraépülése és az energiaválság), valamint az azok kapcsán tett kormányzati intézkedések (a versenyképességnövelő támogatások és a Gyármentő Program) még jobban erősítik a kutatás időszerűségét és szakpolitikai relevanciáját.

Varjú Viktor megfogalmazásában a környezetpolitika egy különleges eleme a geopolitikának, az államok közötti kapcsolatoknak. A megújuló energetika, a megújuló energia támogatása nem csak azért érdekes kérdés, mert környezeti kihívásokra válaszol, hanem azért is, mert a hálózatba kötött villamosenergia export-import lehetőségei geopolitikai kérdéseket is felvetnek, hiszen egy túltámogatott megújuló-energia projekt egy adott országban a villamosenergia-termelés és exportképesség növekedéséhez vezethet. Két tanulmányában a megújuló energia támogatásának kérdését járja körül, a közép-európai régióra fókuszálva. Kutatási eredményei arra mutatnak rá, hogy ahány ország, annyi féle támogatási forma létezik, a gyors növekedés azonban nem minden esetben célravezető. Erre példa a cseh támogatási rendszer, ahol a megújuló villamosenergia-termelés generózus támogatása hatalmas napelemes kapacitásrobbanást idézett elő, amelynek következménye az volt, hogy az állam – nem tudván biztosítani a hatalmas támogatást – kénytelen volt gyors, és visszamenőleges hatályú intézkedéseket is hozni annak érdekében, hogy a hirtelen növekedés ne legyen negatív hatással az államháztartásra. E mellett a kismértékű támogatás (pl. Magyarország), a túlszabályozás (0,5 kWp kapacitás felett menetrendadási kötelezettség) lassú növekedést, közvetett módon pedig a villamosenergia-import fennmaradását eredményezte.

A megújuló energia mellett a klímaváltozás kérdése, az arra adott reakciók is megjelenhetnek geopolitikai és pártpolitikai kérdésként is. Ezt vizsgálta egy három, a populizmust egyre többször előtérbe helyező ország (Egyesült Királyság, Izrael, Magyarország) összehasonlító elemzése, ahol a különböző klíma-eseményekre adott jobb és baloldali politikai válaszokat elemeztük. A kérdés geopolitikai vetülete, és jobb-bal típusú interpretációja különösen

szembetűnő volt az Egyesült Királyságban és Izraelben, amikor Donald Trump, az Egyesült Államok elnöke nem kívánta a továbbiakban a Párizsi Klímaegyezményben tett korábbi amerikai vállalásokat teljesíteni. Érdekes különbségek adódtak mindhárom országban, amikor a jobb- és baloldal viszonyulásait elemezték. Azt találták, hogy a jobboldal sokkal inkább negatívan kezeli a klímaváltozással kapcsolatos figyelemfelhívó megmozdulásokat, beleértve Greta Thunberg megmozdulásait is. Ezekben a kérdésekben a magyar jobboldali sajtó különösen negatív irányba mozdult el. Ezzel szemben a baloldali sajtó minden vizsgált országban sokkal mértéktartóbb volt.

A kutatócsoport jelentős figyelmet fordított a kapcsolódó balkáni területek kutatására: Nagy Dávid kutatása keretében azt vizsgálta, hogy az Európai Unió belvízi hajózást támogató politikája milyen mértékben képes hozzájárulni a hátráltató tényezők felszámolásához és az ágazat teljesítményének bővüléséhez. Mélyinterjúk keretében megismerte az ágazat releváns szereplőinek véleményét, sikerült egy átfogó statisztikai elemzést végeznie és néhány bizonytalansági tényezőt tisztázni (Duna–Fekete-tenger-csatorna és Constanța jelentősége, Szerbia és Ukrajna teherszállítási volumene, Duna–Majna–Rajna-csatorna szerepe, konténerszállítás jelentősége, a szállodahajózás és a teherhajózás kölcsönhatásai, a „kisvízi negatív spirál” elnevezésű jelenség azonosítása). A dunai hajózás fejlesztésére irányuló EUDRS projektek eredményeinek összegzését korábban nem végezték el előtte, ennek feldolgozása Nagy Dávid disszertációjában történt meg A dunai teherhajózás helyzete és fejlesztésének lehetőségei, a Duna Régió Stratégia eredményeinek értékelése címmel.

Rácز Szilárd Közép- és Délkelet-Európa legújabb területi folyamatait, a városhálózatban lejátszódó mozgásokat tekintette át tanulmányban és előadásokban.

Reményi Péter a Nyugat-Balkán kutatásával kapcsolódott be a csoport tevékenységébe. A térség egészére vonatkozó publikációi szervesen kapcsolódnak az induló kutatási koncepcióhoz. A Bosznia és Hercegovina területén végzett választási földrajzi kutatásai valódi mélyfúrásoknak tekinthetők. Reményi Péter kvantitatív elemzés segítségével is igazolta azt a tényt, hogy a boszniai politikai palettát még mindig az etnikai alapú párttámogatás uralja. Az etnikai rivalizálás a Föderációban a legmarkánsabb, ahol két területi jogokkal rendelkező államalkotó nemzet él: a bosnyákok és a horvátok. A Boszniai Szerb Köztársaságban a pártok teljesítménye szintén etnikai korrelációval bír, de mivel a RS homogénebb, és a bosnyákok sehol sem alkotnak egyértelmű többséget települési szinten, a területi harc kevésbé látható, a jelentős kisebbségi visszatéréssel rendelkező településekre koncentrálódik.

Összefoglaló következtetése az, hogy Bosznia-Hercegovina választási földrajza beleillik a közép- és kelet-európai sémákba, az analógiák többszörösek. A jelentős különbség Bosznia etnonacionális megosztottságából és a daytoni békeszerződések révén történő alkotmányozásából adódik. Más szóval az ország választási földrajzának etnicizálódása nem a társadalmi törésvonalak helyett, hanem azokon felül történik. Ha és amennyiben ez leküzdhető, a pártok támogatottságát más társadalmi változók határoznák meg.

A szerb–magyar határon átnyúló kapcsolatok elemzése tekintetében Nagy Imre szerbiai kutatásai keltettek nemzetközi és hazai hatásokat.

Pámer Zoltán részéről a projekt keretében két tanulmány megjelentetésére került sor, illetve egy kézirat készült, melynek megjelenése 2024-ben várható. Valamennyi tanulmány esetében a közép-kelet-európai – azon belül is a Balkán felé mutató – kontaktzóna határon átnyúló együttműködését vizsgálta empirikus eszközökkel, kvantitatív és kvalitatív módszerekkel. A magyar–horvát együttműködés adatai alapján kísérletet tett egy, az együttműködés intenzitásának mérését szolgáló módszertan megalkotására, mely az együttműködés tipikus tématerületeit vizsgálja. A magyar–horvát és a magyar–szlovén együttműködés vizsgálata

pedig kiemelten kezelte a térség kormányzási gyakorlatának összehasonlítását, a településhálózat egyes szintjeinek részvételét az együttműködésben, ezen keresztül az europaizáció kérdését. A kis- és közepes vállalkozások határon átnyúló együttműködésének vizsgálata relatíve kevésbé kutatott terület, korlátozott szakirodalmi háttérrel, így a magyar–horvát együttműködés ilyen empirikus vizsgálata további lehetőségeket rejt, melyek részletes vizsgálata későbbi projektek keretében folytatható.

Bakó Tamás: Második Jugoszláviától a mai Szerbiáig – Gazdaságpolitikai, területi és közigazdasági összefüggések című, 198 oldalas, nyilvános vitára készített disszertációja a Nyugat-Balkán időszerű problematikái közül Szerbiának, a második Jugoszlávia utódállamának rendszerváltozással és decentralizációval küzdő fejlődését, az EU-s csatlakozási folyamatának tükrében, világos és áttekinthető kutatás során mutatja be. A szerző jól ismeri és használja az aktuális nyugat-balkáni, főleg Szerbiára vonatkozó (ezen belül szerb nyelvű) forrásokat. A dolgozat kapcsán kiemelésre került, hogy Bakó Tamás kutatási tevékenysége példát jelenthet a fiatal diplomaták számára, hogy szolgálati helyük viszonyrendszerének mély ismeretében, tudományos megközelítésben is foglalkozzanak egy-egy országgal.

Hardi Tamás eredményei szerint a határokon átnyúló szuburbanizáció kialakulása egy nagyváros földrajzi közelségén és az államhatárok korlátlan átjárhatóságán alapul. Kialakul egy társadalmi csoport, a „határon túli határvidékiek” akik a határ mindkét oldalán napi szinten használják mindkét állam területét, pl. az egyik oldalon élnek, a másikon dolgoznak. A vizsgált esetben egy határon átnyúló szuburbanizáció alakult ki, a pozsonyi lakosok a közeli magyarországi falvakba költöznek. A nyitott határ a mindennapi életük előfeltétele, és kockázatot vállaltak, amikor egy másik országban vásároltak ingatlant. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a Covid-járvány idején a határok lezárása hogyan hatott a Magyarországon letelepedett és Pozsonyba ingázó szlovák állampolgárok életmódjára, valamint a határ menti térség új helyzetére. Ennek érdekében kérdőíves felmérés és interjúk készültek négy szlovákok által lakott magyarországi településen. A vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a határok ideiglenes lezárása nem volt jelentős hatással a határon átnyúló életmóddal való elégedettségre, a költözési hajlandóságra. Sőt, vannak arra utaló jelek, hogy a lezárás feloldotta a korábban teljesen Pozsony-központú életmódot (vásárlás, szolgáltatások igénybevétele, lakcímbeljelentés stb.).

A kutatások nagyrészt a terveknek megfelelően és eredményesen folytak a publikációk mellékelt jegyzéke szerint is. Alapvetően technikai okok (pandémia) és további publikációk megjelentetése, valamint fontos konferenciaszereplések miatt kértük a projektzárási határidő négy hónappal való meghosszabbítását, amelyet meg is kaptunk. Az eredeti tervben megfogalmazott vállalásainkat mind számszerűen, mind pedig minőségi tekintetben sikerült teljesítenünk.

Disszeminációs eredmények

A kutatás során több mint 120 tudományos előadást tartottunk, ennek közel felét külföldi konferenciákon, lefedve a legjelentősebb nemzetközi kongresszusokat (Association of Borderlands Studies, Association of American Geographers, International Geographical Union, EUGEO, European Regional Science Association, Regional Studies Association) és a legfontosabb hazai tudományos fórumokat (pl. a kutatócsoport tematikus szekciót szervezett minden évben a Magyar Regionális Tudományi Társaság vándorgyűlésén).

A kutatócsoport minden tagja aktívan részt vett a tudományos eredmények megjelenítésében mind nemzetközi, mind pedig hazai rendezvényeken. Ezeket terjedelmi korlátok miatt nem soroljuk fel, csak a szekciószervezéseket és a kiemelt rendezvényeket.

- A projekt hivatalos záró eseményét a területi kutatók legnagyobb hazai seregszemléjén (270 résztvevő, 220 szekcióelőadás) tartottuk meg. Az MRTT XXI. vándorgyűlésén (Pécs, 2023. november 2–3.) részt vett a csoport minden tagja. A hazai és a külföldi kollégákra tekintettel külön magyar és angol nyelvű szekciókat is szerveztünk, továbbá egy félplenáris jellegű „Kárpátalja - Ukrajna geopolitikai kerekasztal-beszélgetést” a Nemzetstratégiai Kutatóintézzettel közösen, kárpátaljai résztvevőkkel. 3. szekció: Interdisciplinary Research in the Carpathian-Balkan Region (Nagy Imre és Reményi Péter vezetésével) 2 időszávban 9 előadás. 4. szekció: Geopolitikai folyamatok és térképzetek Közép-Európában: Államok, határok, integráció és területi fejlődés (Hajdú Zoltán, James W. Scott, Rácz Szilárd vezetésével) 2 időszávban 14 előadás.
- Az NSKI V. Interdiszciplináris konferenciája (Debrecen, 2023. november 23–24.) a Kárpát-medence kutatóival való kapcsolattartás szempontjából fontos. Új folyamatok a Kárpátmedencében érdekelt államok határai mentén és államhatárain keresztül címmel Hajdú Zoltán vezetésével szekciót szerveztünk (1 időszáv 6 előadás).
- Nagy Imre és James Scott szervezésében a kutatócsoport önálló szekcióban (2 időszávban 8 előadás) mutatta be kutatási eredményeit a 9. EUGEO konferencián, 2023. szeptember 6-án Barcelonában Impacts of Cross-Border Cooperation at the EU's External Borders címmel.
- A határkutatók izraeli világkongresszusán (ABS 3rd World Conference - Borders, Edges and Interfaces, Eilat, 2023. február 13–18.) James W. Scott mellett Balogh Péter és Rácz Szilárd képviselte előadással az OTKA kutatócsoportot.
- Az NSKI IV. Interdiszciplináris konferenciája (Nagyvárad, 2022. november 24–25.) a Kárpát-medence „éves áttekintése” szempontjából bír jelentőséggel. A kiemelt téma az „ember és társadalom a 21. században: hálózatok, terek és határhelyzetek” volt. Egy önálló szekciót szerveztünk (10 előadással) Regionális és határkutatások a Kárpát-medencében címmel.
- Az MRTT XX. vándorgyűlésén (Budapest, 2022. október 6–7.) részt vett a csoport minden tagja. A fő téma a „Tér és állam” volt, ennek köszönhetően a nyitó plenáris ülésen a kutatócsoport három professzora, Gál Zoltán, James Scott és Hajdú Zoltán tartott előadást.
- Az MRTT jubileumi vándorgyűlésén (Budapest, 2022. október 6–7.) a legnépesebb szekciót mi szerveztük (3 időszáv 16 előadás) Állam – határ – politika címmel.
- Hasonló nemzetközi elismerést hozott a kutatócsoportnak a Pécsen tartott 61. ERSZ kongresszus, melyen önálló szekciót szervezett 2022. augusztus 22–26. között (4 időszávban 12 előadás), a legújabb eredményeiket bemutatva, Borders and Borderlands – Integration and Cohesion in (Central) Europe címmel.
- Jelentős nemzetközi elismerésnek tekintjük, hogy James Scott és Balogh Péter szervezésében a kutatócsoport önálló szekcióban (2 időszávban 9 előadás) mutatta be elsődleges kutatási eredményeit a 100. IGU konferencián, 2022. július 20-án Párizsban Geopolitical Processes and Imaginaries - The Case of Central Europe címmel.
- Az V. Partium-konferencián (Nagyvárad, 2022. május 19–20.) a kutatócsoport plenáris előadót delegálhatott és részt vett a geopolitikai kerekasztal megszervezésében.
- Az NSKI III. Interdiszciplináris konferenciája (Budapest, 2021. november 25–26.) a Kárpát-medence minden régiójának áttekintése szempontjából bír kiemelkedő jelentőséggel. Minden régióra (2 időszávban 18 előadás keretében) születtek elemzési/publikációs vállalások, melyek beteljesülése a következő időszak lehetőségeinek a függvénye.
- Az MRTT XIX. vándorgyűlésén (Budapest, 2021. november 4–5.) szinte teljes egészében részt vett a csoport minden tagja. Egy önálló szekciót (8 előadás) is szervezett a kutatócsoport Államhatárok és geopolitika címmel.
- Nagy Imre (elnök): „Régiók határon innen és túl” (3. szekcióülés). III. Területfejlesztők Napja – Fejlődés és fejlesztés 2020 előtt és után. MTA RTB–MKT–MUT–MRTT. Online, 2021. április 29.
- Hajdú Zoltán és Rácz Szilárd (szekcióelnökök): „Határok és határvárosok” (7. szekcióülés). II. Interdiszciplináris konferencia a Kárpát-medencei magyarság társadalmi és gazdasági helyzetéről. NSKI–Debreceni Egyetem. Online, 2020. november 26–27.
- Nyilvános nyitó workshop (10 előadás, 13 előadó): 2020. október 29-én a Magyar Regionális Tudományi Társaság XVIII. vándorgyűlésén (Magtérsegek és perifériák – lehetőségek és fenntartható jövő, Pécs/online, 2020. október 29.) saját szekció keretében: Közép-Európa: történelmi teherterhelések után, új kezdet előtt.

Az elérhető konferenciaprogramok alapján megállapíthatjuk, hogy a kutatócsoport minden tagja aktívan részt vett a tudományos eredmények megjelenítésében mind nemzetközi, mind pedig hazai rendezvényeken.

Jelentős elismerés a kutatócsoportnak, hogy az OTKA-kutatás társtémavezetőjét, James W. Scott professzort a Magyar Tudományos Akadémia 2022. május 3-án megválasztotta tiszteleti tagjának. James Scott a határkutatások nemzetközileg meghatározó, iskolateremtő alakja. 2013-tól a KRTK RKI külső munkatársa, a Határkutató Csoport vezetője. Székfoglaló előadását Visszatekintve a regionalizációra – mit tanulhatunk belőle? címmel tartotta meg, magyar nyelven 2022. október 5-én. Az előadás az MTA csatornáján megtekinthető.

Fentiek alapján összességében kijelenthető, hogy a regionális- és határkutatások területén a kutatócsoport tíz év működés után, a jelen OTKA-kutatás révén országosan és Kárpát-medence szerte ismert és elismert, nemzetközileg pedig jegyzett európai műhellyé vált.

Pécs, 2024. január 30.

Hajdú Zoltán
vezető kutató